

Савченко Андрій Володимирович –
доктор юридичних наук, професор

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВУ КВАЛІФІКАЦІЮ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВООРУШЕННЯ

Розглянуто питання про правову кваліфікацію кримінального правопорушення з позиції норм кримінального та кримінального процесуального законодавства. Зроблено теоретичні висновки та сформульовано практично значущі пропозиції.

Ключові слова: правова кваліфікація; кримінальне правопорушення; злочин; кримінальне законодавство; кримінальне процесуальне законодавство.

Рассмотрены вопросы о правовой квалификации уголовного преступления с позиции норм уголовного и уголовного процессуального законодательства. Сделаны теоретические выводы и сформулированы практически значимые предложения.

Ключевые слова: правовая квалификация; уголовное правонарушение; преступление; уголовное законодательство; уголовное процессуальное законодательство.

The article deals with the legal qualification of the criminal offense from the position of the criminal and criminal procedural legislation. The theoretical conclusions are made and practically meaningful propositions are formulated.

Keywords: legal qualifications; criminal offense; crime; criminal legislation; criminal procedure legislation.

З КК та КПК України, які відповідно містять положення матеріального та процесуального (процедурного) права, по-різному вживається поняття, що характеризує належну правову оцінку вчиненого особою діяння. Так, у низці норм КК України неодноразово згадується про поняття «кваліфікація злочинів» (ст. 9, 29, 33, 35, 66, 67, а також

Прикінцеві та перехідні положення) [1], тоді як КПК України оперує більш широким поняттям – «правова кваліфікація кримінального правопорушення за Законом України «Про кримінальну відповідальність» (ст.ст. 150, 155, 166, 214, 244) [2]. Більше того, нині не ухвалено Законом України «Про кримінальні проступки», про який згадує КПК України, відтак наразі правова кваліфікація кримінальних правопорушень обмежена виключно кваліфікацією злочинів. Отже, тільки ці зауваження свідчать про те, що у вказаних галузях законодавства наявна певна суперечність у розумінні сутності правової кваліфікації (кваліфікації злочинів).

Уважємо, що прерогатива у вивченні питань щодо правильної, точної, справедливої й неупередженої оцінки скоєного діяння (з точки зору права) має належати положенням закону про кримінальну відповідальність. На сьогоднішній день, не зважаючи на низку вагомих теоретичних праць з кваліфікації злочинів, що відбита у розробках О. О. Дудорова, А. Ф. Зелінського, М. Й. Коржанського, В. В. Кузнецова, В. О. Навроцького, С. А. Тарарухіна та ін., усе ж законодавчої дефініції це поняття не отримало. Відсутнє нормативне закріплення й принципів, підстав, передумов, правил та інших якостей правової кваліфікації кримінальних правопорушень (кваліфікації злочинів). Це негативно відбивається на застосуванні норм КК України та КПК України.

У цій статті ми ставимо за мету комплексно дослідити питання щодо змісту і сутності правової кваліфікації у контексті норм кримінального та кримінального процесуального законодавства, ураховуючи відповідні науково-теоретичні розробки.

Будемо слідувати з того, що кваліфікувати кримінальне правопорушення – означає встановити повну відповідність його ознак ознакам норми Закону України «Про кримінальну відповідальність», що передбачає відповідальність за вчинення саме цього кримінального правопорушення. Тож кваліфікація в такому разі полягає в пошуку (визначенні) статей (їх частин або пунктів) КК України або ЗУ «Про кримінальні проступки», яка передбачає відповідальність за скоєне протиправне діяння. І, оскільки, як уже наголошувалося, статус кримінальних проступків наразі ще не визначено, то надалі будемо говорити тільки про кваліфікацію злочинів як різновид правової кваліфікації кримінальних правопорушень. У цьому зв'язку дозволимо собі зауважити, що вказівка у КПК України на прикметник «правова» щодо кваліфікації є не зовсім вдалою, оскільки: по-перше, виключно через правове (загальне) оцінювання зрозуміти кримінальне правопорушення наряд чи вдасться, оскільки для цього потрібне його спеціальне оцінювання, яке можливе тільки кримінально-правовими засобами; по-друге, в аналізованому визначенні робиться спроба ототожнити зовсім неоднакові феномени – право (позначений конструкцією «правова») та закон (позначений конструкцією «за Законом України «Про кримінальну відповідальність»); по-третє, апріорі «неправова» кваліфікація кримінальних правопорушень неможлива, бо це суперечить конструюванню правових норм і принципам права; по-четверте, це не коригується з положеннями інших кодексів – КК України та Податкового

кодексу України (зокрема, п. 5 підрозділу 1 розділу XX «Прикінцеві положення») [3], в якому законодавець оперує поняттями «кваліфікація злочинів» чи «кваліфікація злочинів або правопорушень», а не поняттям «правова кваліфікація».

У кримінальному праві з кваліфікацією злочинів тісно пов'язані поняття «застосування кримінального закону», «притягнення до кримінальної відповідальності», «кримінально-правове ставлення у вину» тощо. При цьому застосування кримінально-правових норм охоплює не тільки кваліфікацію злочинів, а й призначення покарання, звільнення від покарання та від його відбування тощо. З огляду на це, кваліфікація злочинів покриває лише ту частину процесу застосування кримінального закону, котра полягає у виборі кримінально-правової норми та процесуальному закріпленні цього вибору в матеріалах кримінального провадження (письмовому повідомленні про підозру, постанові, клопотанні органу досудового розслідування чи прокурора, обвинувальному акті, угоді про примирення, вироку, ухвалі тощо).

На наш погляд, кваліфікацію злочинів слід визначити як процес установлення відповідності (тотожності) між юридично значущими ознаками злочину (фактичний склад злочину) і ознаками злочину, передбаченими КК України (юридичний склад злочину), та формулювання висновку про наявність чи відсутність такої відповідності (тотожності) [4, с. 21]. Вчення про кваліфікацію злочинів охоплює розгляд положень щодо принципів, видів, функцій, значення, структури, підстав, передумов, правил, механізму, етапів і стадій кваліфікації злочину, юридичного закріплення її результатів тощо. Усе це характеризує кваліфікацію злочинів як складне та багатоаспектне явище.

Відповідна кваліфікація злочину втілюється у формулі кваліфікації – сукупності буквених (літерних) і цифрових позначень, які вказують на кримінально-правові норми (статті, їх частини та пункти), що підлягають застосуванню. При цьому зміна кваліфікації можлива лише у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законом. Для ухвалення справедливого судового рішення та захисту прав людини і її основоположних свобод суд має право вийти за межі висунутого обвинувачення, зазначеного в обвинувальному акті, лише в частині зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення, якщо це покращує становище особи, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження (ч. 3 ст. 337 КПК України). Щодо прокурора, то він має право змінити обвинувачення, якщо під час судового розгляду встановлені нові фактичні обставини злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа (ч. 1 ст. 338 КПК України).

Не менш важливим завданням є уточнення етапів кваліфікації злочинів, оскільки, у зв'язку з набуттям чинності нового КПК України 2012 р., це потребує врахування низки положень кримінального процесуального закону. Якщо виходити з того, за сучасних умов кваліфікація злочинів здійснюється практично на всіх основних стадіях кримінального провадження (виключення складає хіба що стадія виконання судових рішень), при цьому змінюються суб'єкти кваліфікації

та їх повноваження щодо кваліфікації, то етапними для кваліфікації є такі процедурні дії:

1) *внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення (злочин) до Єдиного реєстру досудових розслідувань*. Саме з цього моменту й розпочинається досудове розслідування. Кваліфікація на цій стадії є початковою, вона може й повинна бути уточнена зі з'ясуванням нових фактичних обставин кримінального провадження. Не випадково, що до зазначеного вище Реєстру вносяться, з-поміж іншого, відомості про: а) попередню правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (ч. ст.) Закон України «Про кримінальну відповідальність»; б) правову кваліфікацію кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (ч. ст.) Закон України «Про кримінальну відповідальність» (п. 2.1 Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, яке затверджене наказом Генерального прокурора України від 17 серпня 2012 р. № 69) [5]. Слід зазначити, що правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (ч. ст.) Закон України «Про кримінальну відповідальність» вносяться до Реєстру з урахуванням усіх правопорушень, у вчиненні яких підозрюється особа. При цьому, згідно з п. 7.2 цього Положення, редагування (зміна) зафіксованих у Реєстрі відомостей проводиться в разі необхідності внесення змін до обліку кримінальних правопорушень (зокрема, щодо перекаліфікації діянь з менш тяжких на більш тяжкі кримінальні правопорушення або з більш тяжких на менш тяжкі);

2) *досудове розслідування*. На цій стадії кваліфікацію здійснює відповідний орган досудового розслідування та прокурор. Її відображають у низці матеріалів кримінального провадження (зокрема, постановвах, клопотаннях, обвинувальному акті тощо). Досудове розслідування завершується прийняттям рішення про закриття кримінального провадження або надіслання прокурором до суду обвинувального акта, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності чи клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Фактично в усіх цих рішеннях (клопотаннях), поряд з іншими обставинами, відображається відповідна кваліфікація злочину;

3) *підготовче провадження*. На цій стадії суд одержує обвинувальний акт чи інші документи кримінального провадження, а підозрюваний набуває статусу обвинуваченого (підсудного) (ч. 2 ст. 42 КПК України). У підготовчому провадженні суд має право прийняти низку важливих рішень, підставою для яких, з-поміж іншого, може бути правильне (несуперечливе, належне) застосування положень кримінального закону (наприклад, затвердження угоди у кримінальному провадженні або відмова в її затвердженні може бути обґрунтована судом, зважаючи на те, чи належним чином сформульована в такій угоді правова кваліфікація, або закриття судом кримінального провадження може бути зумовлене набранням чинності законом, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, учинене особою);

4) *судовий розгляд і ухвалення судового рішення за його результатами.* На цій стадії відбувається не тільки перевірка правильності кваліфікації, визначеної органами досудового розслідування та прокурором, а й здійснюється самостійне оцінювання скоєного судом. Наслідком цього є ухвалення вироку або постановлення ухвали про закриття кримінального провадження. При цьому суд не обмежений кваліфікацією, що давалася раніше у кримінальному провадженні;

5) *апеляційне провадження.* У ході такого провадження апеляційним судом здійснюється перевірка рішення суду першої інстанції, зокрема, й у частині кваліфікації скоєного. При цьому апеляційне провадження переважно ґрунтується на принципі заборони погіршення правового становища обвинуваченого. Суд апеляційної інстанції вправі змінити вирок у разі зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення і застосування статті (ч. ст.) Закон України «Про кримінальну відповідальність» про менш тяжке кримінальне правопорушення (п. 2 ч. 1 ст. 408 КПК України). Одна з підстав для скасування або зміни судового рішення судом апеляційної інстанції – неправильне застосування Закон України про кримінальну відповідальність (п. 4 ч. 1 ст. 371 КПК України), фактично, включає і неправильну кваліфікацію злочину. Якщо ж треба скасувати обвинувальний вирок, ухвалений судом першої інстанції, у зв'язку з необхідністю застосування закону про більш тяжке кримінальне правопорушення (злочин), то це можливо тільки тоді, коли апеляційну скаргу подали прокурор, потерпілий чи його представник (аналогічний порядок діє і в разі необхідності скасування ухвали суду першої інстанції з метою погіршення становища особи, щодо якої вона постановлена);

6) *касаційне провадження.* Касаційна інстанція, як і апеляційна, перевіряє законність й обґрунтованість рішень у кримінальному провадженні, зокрема й щодо кваліфікації скоєного. Касаційний розгляд здійснюється згідно з правилами розгляду в суді апеляційної інстанції з урахуванням особливостей, передбачених гл. 32 «Провадження в суді касаційної інстанції» КПК України;

7) *перегляд судових рішень Верховним Судом України.* Підставами для перегляду судових рішень Верховним Судом України, що набрали законної сили є: а) неоднакове застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм Закону України «Про кримінальну відповідальність» щодо подібних суспільно небезпечних діянь (крім питань призначення покарання, звільнення від покарання та від кримінальної відповідальності), що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень; б) установлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом (при цьому перегляд судових рішень з останньої підстави, з метою застосувати закон про більш тяжке кримінальне правопорушення або збільшити обсяг обвинувачення чи з інших підстав погіршити становище засудженого, а також виправдувального вироку, ухвали чи постанови про закриття справи не допускається);

8) *перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами.* Судові рішення, що набрали законної сили, можуть бути переглянуті за

нововиявленими обставинами, перелік яких дається у ч. 2 ст. 459 КПК України. Закон не виключає, що такого роду обставини можуть прямо стосуватися й ситуації, що впливають на перекваліфікацію вчинених діянь. Загалом провадження за нововиявленими обставинами врегульовано гл. 34 КПК України.

Проведене дослідження дає змогу зробити такі головні висновки: 1) у нормах КК України та КПК України поняття, що позначають відповідне кримінально-правове оцінювання скоєного протиправного діяння (кваліфікацію) вживаються неоднаково, що є прогалиною законодавчої техніки, а тому потребують узгодження; 2) у КПК України поняття «правова кваліфікація кримінального правопорушення за Законом України «Про кримінальну відповідальність» є широким і суперечливим (зокрема, з позиції міжгалузевих зв'язків та співставлення різних феноменів), а тому його слід переглянути; 3) потребують законодавчого закріплення (принаймні у КК України) положення про дефініцію кваліфікації злочинів, її принципи, правила тощо; 4) для точного тлумачення поняття «кримінальне правопорушення», що вживається у КПК України, необхідно терміново ухвалити відповідний Закон України «Про кримінальні проступки»; 5) знання про етапи кваліфікації та їх зміст сприяють правильному застосуванню норм КК України та КПК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України 2001 року : станом на 20 берез. 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року : станом на 20 берез. 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Податковий кодекс України 2010 року : станом на 20 берез. 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
4. Кузнецов В. В. Теорія кваліфікації злочинів : підруч. / В. В. Кузнецов, А. В. Савченко / за заг. ред. доктора юрид. наук, професора В. І. Шакуна. – 4-те вид., пероб. – К. : Алерта, 2012. – 316 с.
5. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань : затверджене наказом Генерального прокурора України від 17 серп. 2012 р. № 69 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cct.inf.ua/2012/17.08.2012_69.htm.